

УДК 159.923.2:371.15

Кореляція ролей вчителя початкових класів

Мірошник З. М.

В статті розкрито сутність кореляційних зв'язків між ролями, виконуваними вчителем початкових класів на прикладі побудови кореляційних плеяд; висвітлюється і аргументується думка про те, що визначені нами ролі це складові рольової структури особистості вчителя початкових класів.

Ключові слова: кореляція, кореляційні плеяди, роль, рольова структура.

В статье раскрыто сущность корреляционных связей между ролями, которые выполняет учитель начальных классов на примере построения корреляционных плеяд; освещаются и аргументируются идеи о том, что определенные нами роли это составные компоненты ролевой структуры личности учителя начальных классов.

Ключевые слова: корреляция, корреляционные плеяды, роль, ролевая структура.

In this article we came to the point of corellative connections between primary-school's teacher's role. We try to well-represented the idea about "defining roles". We determined that definition, as the part of primary-school's teacher's role structure.

Key words: the correlation, correlative pleiads, the role, the role structure.

Постановка проблеми дослідження. Нове XXI століття диктує свої вимоги до освіти. Реалізувати запити держави щодо створення глобального освітнього простору зможе вчитель нового типу. В умовах підготовки фахівців педагогічної галузі актуальною стає проблема розширення спектра функціонально рольових уявлень вчителя про педагогічну діяльність, введення таких рольових позицій та ролей, як психолог, фасилітатор, партнер, наставник тощо. Спроби переглянути й розширити зміст професійної діяльності вчителя, уточнити перелік функцій і ролей, реалізованих вчителем на практиці є цілком закономірними і своєчасними.

Отже, необхідно визначити місце та значення кожної ролі у загальній рольовій структурі особистості вчителя. Проаналізувати щільність зв'язків між складовими рольової структури, з'ясувати дієвість і значущість кожної ролі для реалізації професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний вчитель початкових класів не може лише навчати своїх учнів, передавати їм знання та інформацію, реалізуючи при цьому роль дидакта. Коло виконуваних ним ролей значно зросло і дещо змінилось. Про що знаходимо у працях Н.Амінова, М.Вашуленка, О.Сорокоумової, О.Савченко. Проблема професійних функцій педагога відображена у дослідженнях В.Ляудіс, В.Семиченко; особливості професійних ролей працівників освіти вивчали О.Андрієнко, Л.Карамушка.

Останнім часом з'явилися праці, в яких порушуються питання розширення репертуару ролей викладача таких як модератор, тьютор, фасилітатор, методолог, ігротехнік тощо. Це роботи Т.Ковальної, С.Яковлева, Н.Рибалкіна. Роль тьютора як складової професійної компетентності вчителя початкових класів розкрито Т.Пахомовою [1]. Розробляючи основу переходу до інноваційного навчання В.Я.Ляудіс, відокремила і описала рольові позиції вчителя. В руслі інноваційного підходу нею були виявлені різноманітні функції учителя, що реалізують його гуманістичну позицію у навчально-виховному процесі: фасилітатор, помічник, радник, інструктор, взірець, спостерігач тощо. Незважаючи на достатню кількість праць з даного напрямку дослідження, заявлена тема є актуальною і потребує детального її вивчення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Очевидно, сучасний вчитель початкової школи не може обмежуватись лише виконанням ролі дидакта, передаючи дітям знання та контролювати їх засвоєння. Цього вже замало. Більшість вчителів намагаються диференційовано виконувати свої обов'язки, реалізуючи при цьому на практиці різноманітні як соціальні так і професійні ролі. За нашим припущенням це такі ролі: няня, дидакт, психолог, наставник, партнер, фасилітатор. Розкриття змісту яких відповідає розкриттю змісту професійної діяльності вчителя, визначає їх (ролі) як складові рольової структури особистості вчителя початкових класів, що забезпечують її внутрішню будову, зв'язок і взаємодію. У зв'язку з тим, що рольова структура особистості вчителя розглядається нами як інтеграція окремих професійних ролей в єдину систему, що вказує на тісні зв'язки та залежності між ними, а кожна роль це модель поведінки сучасного вчителя, коректно буде говорити про змістовну характеристику професійної діяльності вчителя початкових класів. Якщо проаналізувати взаємозв'язок даних ролей, пояснивши їх зміст і значущість для практичної діяльності вчителя, можна побачити, що кореляції між ними носять різний характер.

Кореляція від латинського – співвідношення, відповідальність, взаємозв'язок предметів або понять. З точки зору математики – це імовірна або статистична залежність між виконуваними величинами, що не має суворого функціонального характеру. В біологічному плані – це певне співвідношення між будовою та функціями клітин, тканин, органів і систем організму. Мовознавці вважають, що це взаємна відповідність, взаємозв'язок і зумовленість мовних елементів [3, с. 384].

У нашому дослідженні було застосовано метод побудови кореляційних плеяд.

По суті кореляційні плеяди – це спосіб відображення інформації про кореляції, який допомагає їх структурувати, проводити об'єднання кореляційних факторів.

Використовувати кореляційні плеяди запропонував в кінці 50-х років минулого століття

ленінградський зоолог професор П.В.Терентьев. Займаючись вивченням кореляцій між багато численністю різноманітних показників озерної жаби, він об'єднав їх у групи за абсолютною величиною коефіцієнтів кореляції, тим самим отримав два розподілення: ознаки з малою і великою за величиною кореляцією. Терентьев назвав ці групи кореляційними плеядами і опублікував декілька способів їх аналізу. Слідом за біологами новий метод швидко перейняли психологи, і метод кореляційних плеяд став одним із основних в диференціальній психології і багатьох інших психологічних науках. Методика кореляційних плеяд в подальшому була розширена Н.Ростовою [2].

Метод кореляційних плеяд - це розробка російських вчених.

Аналізуючи експериментальні дані ми особливу увагу звернули на наявність кореляційних зв'язків між ролями. Ролі ми розглядаємо як патерни поведінки вчителя, об'єднані у рольову структуру. Об'єднання ролей здійснено на основі факторів – дій та вчинків вчителя, що суттєво впливають на зміст, якість виконання окремих ролей і вказують на їх значущість у професійній діяльності вчителя.

Аналіз експериментальних даних здійснювався на основі сукупності методів математичної статистики, призначених для виявлення кореляцій між кількісними показниками, що характеризують ролі як складові рольової структури особистості вчителя початкових класів, а також статистичного вивчення самих цих кореляцій. Нами було використано метод кореляційного аналізу. Коефіцієнт кореляції (r) – це важливий параметричний показник для визначення взаємозв'язків і взаємообумовленостей факторів в межах однієї ролі. З метою визначення взаємозв'язків в межах кожної ролі був проведений багаторазовий кореляційний аналіз.

Кореляційні зв'язки ми встановлювали, враховуючи їх рівні, орієнтуючись на значення ($r = 0,4 - 0,5$ і більше).

Результати дослідження показали, що ролі які ми відокремили (6 ролей) і проаналізували, корелюють між собою в більшій або меншій мірі. У нашій виборці «вчителі» найбільш тісно корелюють між собою такі ролі: «няня» з «дидактом» ($r=0,513$); «няня» з «психологом» ($r=0,587$); «дидакт» з «психологом» ($r=0,554$); «дидакт» з «наставником» ($r=0,558$); «дидакт» з «партнером» ($r=0,563$); «психолог» з «наставником» ($r=0,509$); «наставник» з «партнером» ($r=0,694$); «наставник» з «фасилітатором» ($r=0,524$); «партнер» з «фасилітатором» ($r=0,538$). Як бачимо, дане об'єднання, взаємодія та взаємозв'язок компонентів рольової структури зумовлено одним з основних факторів, що вказує на змістовність професійної діяльності вчителя, який ми назвали «якісно виконувати свої професійні обов'язки». Крім того, ми помітили, що по цьому фактору високі кореляційні зв'язки зафіксовані між всіма ролями.

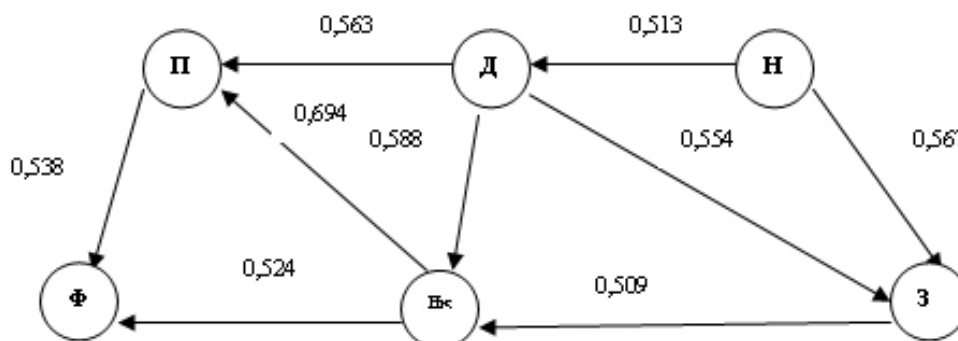

Рис. 1. Кореляційна плеяда ролей: няня, дидакт, партнер, наставник, фасилітатор, психолог по фактору «якісно виконувати свої професійні обов'язки»

Отже, роль «няня» досить тісно взаємодіє з ролями «дидакт» і «психолог». Мова йде про те, що вчитель у своїй професійній діяльності інтегрує і функції і ролі. Кожна роль, взаємодіючи з іншою, змінює свої пріоритети. Наприклад, навчаючи дітей біля дошки вчитель діє як дидакт, а навчаючи дитину користуватися виделкою або носовичком - вчитель діє як няня. Різниця лише в тому, що в залежності від обставин одна роль буде головною, а інша другорядною. Важливим, на нашу думку, є також той факт, що і навчати, і виховувати, і надавати поради дітям можна на високому професійному рівні лише за умов досконалого володіння дитячою психологією. Знати вікові та індивідуальні особливості, розбиратися в характерах, переживаннях і поведінці учнів, значить виконувати свої професійні обов'язки на належному рівні. Тісні зв'язки «психолога» з «наставником», «наставника» з «партнером» і «фасилітатором» вказують на те, що професія вчителя початкових класів передбачає не тільки розуміння змісту кожної, виконуваної їм ролі, а й їх обов'язкову інтеграцію у цілісну рольову структуру.

Саме рольова структура особистості вчителя початкових класів, як інтеграція моделей поведінки вчителя, її цілісність, динамічність та гнучкість впливає на кінцевий результат його професійної діяльності - формування особистості.

Розуміючи зміст ролі, та її залежність від певного фактору, вчителі-класоводи, більш

диференційовано сприймають кожну з них. Відокремлюють характерні особливості кожної та співвідносять їх кореляції з педагогічною діяльністю. «Здійснювати шефство над учнями, надаючи їм кваліфіковані поради» - один з основних факторів педагогічної діяльності вчителя початкових класів, який за своїм змістом найбільше корелює з такими ролями, як «наставник» і «партнер», зумовлюючи кореляцію ролей між собою («няня» і «наставник»; «няня» і «партнер»).

Яскраві зв'язки спостерігаються при виконанні вчителем вищезазначених ролей («наставник», «партнер», «фасилітатор», «няня», «психолог», «дидакт»). Дані кореляції можливо пояснити тим, що зміст цих ролей розкриває і зміст факторів таких, як «гарно розбиратися в характерах, переживаннях та поведінці учнів», «надавати дітям можливості повірити у власні сили», «підвищувати самооцінку» тощо. Отже, саме розуміння та осмислення вчителем змісту даних понять, впливає на усвідомлення виконуваних ним професійних дій та конкретних ролей як компонентів рольової структури особистості вчителя і складових його професійної діяльності.

Тісною зв'язків відрізняються кореляції ролей між собою в процесі виконання дій і вчинків кожним вчителем, пов'язаних з необхідністю дотримуватися норм професійної етики. Кореляції «дидакта» з «психологом» ($r=0,663$) та «дидакта» з «наставником» ($r=0,672$) і т.ін. об'єднують їх у єдину інтегровану структуру, в якій домінує роль «психолога» - людини, що володіє знаннями з психології, відчуває внутрішній світ дитини.

Тісно корелюють між собою такі компоненти рольової структури, як «психолог» і «наставник»; «наставник» і «партнер»; «партнер» і «фасилітатор». Очевидно, коли вчитель працює, він чітко розуміє та уявляє зміст кожної ролі, яку він виконує у своїй професійній діяльності. А це надає йому можливості усвідомлено об'єднувати ролі в єдину інтегративну структуру, яка за нашим припущенням є рольовою структурою особистості вчителя початкових класів. Отже, можна думати, що фактор, пов'язаний з дотриманням норм професійної етики є визначальним у реалізації вищезазначених ролей на практиці.

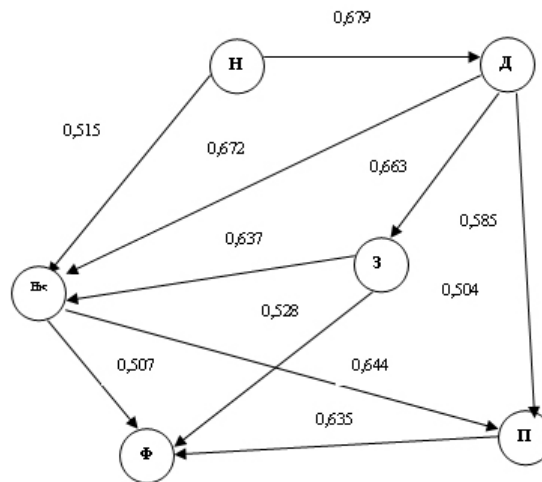

Рис. 2. Кореляційні плеяди ролей: няня, дидакт, партнер, наставник, фасилітатор, психолог по фактору «дотримуватися норм професійної етики»

Аналіз показав, що досить тісно взаємодіють між собою ролі по фактору «доглядати та виховувати дітей». Ці зв'язки досить помітні, вони проявляються як в реалізації конкретної ролі «няня», так і в реалізації рольової структури особистості вчителя початкових класів, так і в реалізації його професійної діяльності, не зважаючи на те, що між окремими вчителями відсутня єдність думок щодо значущості даної ролі стосовно дій і вчинків класовода у вихованні, навчанні учнів та догляді за дитиною.

Аналізуючи статистичні дані, вивчаючи кореляційні плеяди, що характеризують взаємодію ролей у межах конкретного фактору, ми звернули особливу увагу на об'єднання «наставника» і «партнера» ($r=0,625$) по фактору «гарно розбиратися в характерах, переживаннях і поведінці учнів», що відповідає змісту ролі «психолога».

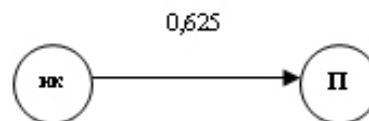

Рис. 3. Кореляційні плеяди ролей: няня, дидакт, партнер, наставник, фасилітатор, психолог по фактору «гарно розбиратися в характерах, переживаннях і поведінці учнів»

Дана кореляційна плеяда демонструє щільну взаємодію лише двох ролей. Кореляції між іншими моделями поведінки досить слабкі, при аналізі ми на них не зважали.

Як бачимо, ще не у всіх учителів сформоване уявлення щодо реалізації ролей в інтегрованому

вигляді, тобто у вигляді сформованої рольової структури. Пріоритети ролей розподілені по-різному в залежності від професійного становлення, досвіду роботи в школі, інтелектуального та особистісного розвитку. Задля цього кожному спеціалісту необхідно пройти період адаптації до вчительської професії та апробації засвоєних професійних ролей у педагогічній діяльності кожного. Очевидно, що в процесі співпраці зі своїми учнями вчитель повинен забезпечити кожній дитині цілу низку внутрішніх процесів розвитку, які спочатку є можливими тільки у сфері співпраці з ним (вчителем), а поступово стають внутрішнім надбанням (внутрішнім станом) самої дитини. Саме така функція є надзвичайно важливою для педагогічної діяльності сучасного вчителя-класовода. Її зміст реалізується у діях вчителя, пов'язаних з «позитивним впливом на загальний настрій класу», сприяє ефективній діяльності кожного учня, впливає на кореляцію ролей, як складових загальної рольової структури.

Самовдосконалення вчителя як у професійному так і особистісному напрямку активно впливає на кореляцію структурних компонентів рольової структури особистості вчителя початкових класів. Яка включає в себе такі парні кореляції: «няня» - «дидакт», «дидакт» - «психолог», «наставник» - «партнер», «партнер» - «фасилітатор».

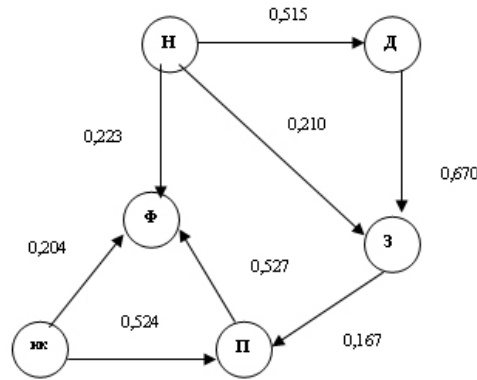

Рис. 3. Кореляційні плеяди ролей: няня, дидакт, партнер, наставник, фасилітатор, психолог по фактору «прагнути до самовдосконалення»

У межах дій та вчинків, пов'язаних із самовдосконаленням вчителя, як у професійному, так і особистісному напрямку, рольові кореляції мають досить тісні зв'язки. Про що говорять високі показники статистичних даних (коефіцієнта кореляції). Але ця кореляційна плеяда демонструє досить низьку взаємодію між деякими структурними компонентами. Низькі показники коефіцієнта кореляції ($r=0,167$; $r=0,204$; $r=0,210$; $r=0,223$) вказують на відсутність взаємообумовленості та значущості даних ролей в реалізації вище вказаного фактора.

Взаємодія «дидакта», «психолога», «наставника», «партнера», «няні» між собою вказує на наявність щільних зв'язків між даними ролями. Така кореляція дозволяє вчителю інтегрувати їх у єдину рольову структуру і сприяє досягненню високого рівня психологічної культури.

Сучасний вчитель початкових класів повинен бути саме такою людиною. Знати вікові та індивідуальні особливості своїх учнів, розбиратися в характерах, переживаннях та поведінці учнів є прямим професійним обов'язком, ознакою його компетентності та психологічної культури.

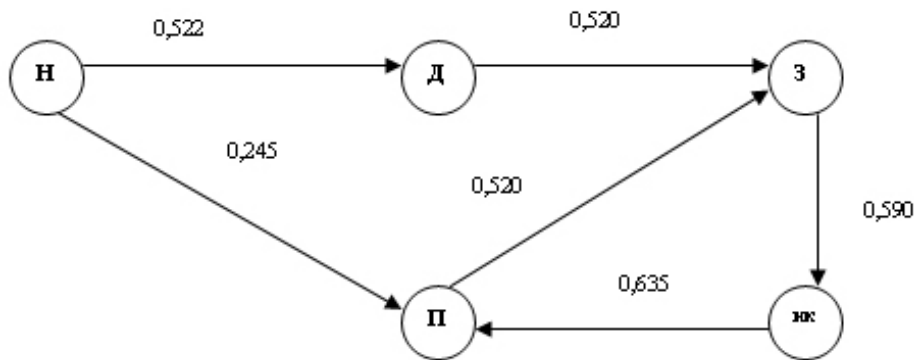

Рис. 4. Кореляційні плеяди ролей: няня, дидакт, партнер, наставник, фасилітатор, психолог по фактору «прагнути до самовдосконалення»

Тільки із знанням психології дитини, та вмінням використовувати їх на практиці, вчитель початкових класів здатен навчати, здійснювати шефство, надавати кваліфіковані поради, допомагати, діяти разом, підвищувати самооцінку дитини, дбати про підвищення продуктивності

діяльності своїх учнів (на правах референтної для них особи), будучи для них зразком, еталоном поведінки. Вчитель, який уміє зазирнути у внутрішній світ дитини, доторкнутись до душі вихованця, створити умови для розвитку, емоційної рівноваги, психологічного захисту, внутрішнього балансу учнів, обов'язково здатен налагодити контакт з учнями, батьками, колегами, побудувати правильно навчально-виховний процес, проконтролювати, дати відповідні знання й об'єктивно оцінити їх. Такого вчителя не бояться діти, очікують на зустріч з ним, вчать у нього та навчають його.

Реалізація даного об'єднання (рольової структури) на практиці забезпечує цілісність та динамічність професійної діяльності вчителя. Надає можливості кожному відпрацювати свій індивідуальний стиль. Індивідуальний стиль - це сукупність своєрідних виявів учителя, його професійні ролі, об'єднані в єдину інтегровану структуру. Вчитель з такою рольовою структурою є сильним, індивідуальним, оригінальним, неповторним, самобутнім. Він - особистість з яскраво вираженим бажанням не лише навчати й виховувати своїх учнів, а й, обов'язково, розвивати самобутню, оригінальну, творчу, конкурентоздатну, успішну особистість.

Сучасний вчитель, який має високий рівень психологічної культури, прагне до самовдосконалення, якісно виконує свої професійні обов'язки, надає дітям можливість повірити у власні сили, розуміє дитину, проявляє відвертість та турботу про неї, відкритий до діалогу та спілкування. Саме з таким вчителем учні навчаються більшому, краще поводять себе, мають адекватну самооцінку, щасливі від зустрічі з ним, готові до прояву своїх почуттів та емоцій.

Висновки. Таким чином, для учителя початкових класів надзвичайно важливим є відокремлення компонентів рольової структури його особистості. За нашим припущенням, такими компонентами є виділені нами шість основних ролей: няня, дидакт, партнер, наставник, фасилітатор, психолог, що тісно корелюють між собою, інтегруючись у стійке психологічне утворення та диференціюючись у педагогічній діяльності кожного вчителя. Значущість та дієвість кожної ролі залежні не тільки від щільності кореляцій між ними, а й від взаємодії з факторами, що визначають змістовність професійної діяльності, індивідуальний стиль кожного вчителя. Кореляційні плеяди, використані нами як способи відображення інформації про кореляції змісту кожної ролі, допомогли нам структурувати моделі поведінки вчителя та провести об'єднання корелюючих факторів.

Література

1. Пахомова Т.М. Тьюторський інструментарій як складова професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів //Формування професійної компетентності майбутнього вчителя в умовах вищого навчального закладу [наук. посіб.] /Під загальною редакцією професора С.І.Якименко. – К.: Видавничий дім «Слово», 2011. – С.436-456.
2. Ростова Н.С. Корреляции: структура и изменчивость /Н.С.Ростова. – СПб.: Изд-во С-Петербур. ун-та, 2002. – 308 с.
3. Сучасний словник іншомовних слів /Уклали О.І.Скопненко, Т.В.Цимбалюк /Олександр Іванович Скопненко, Тетяна Василівна Цимбалюк [Словники України]. – К.: Довіра, 2006. – 789 с.
4. Сорокоумова Е.А. Педагогическая психология: [учебн. пособ.] /Елена Александровна Сорокоумова. – СПб.: Питер, 2009. – 176 с.
5. Терентьев П.В. Дальнейшее развитие метода корреляционных плеяд //Применение математических методов в биологии. – Л.: ЛГУ, 1960 – С.27-36.